

Зылевiч Д.П. (Мiнск, Беларусь)

Аўтарская кнiга ў сучаснай беларускай лiтаратуры

У лiтаратуры асобную нішу заўсёды займалi кнiгi, дзе тэкст i малюнкi зроблены адным чалавекам. Такiя кнiгi заўсёды прыцягваюць увагу, таму што яны звычайна арыгiнальныя, гарманiчныя, цэласныя. Расiйская мастачка Дар'я Герасiмава называе iх "iдэальным варыянтам": "Я лiчу, што зусiм адэкватна праiлюстраваць мастацкi твор немагчыма, таму што ўсё роўна мастак прапускае праз сябе вобразы пiсьменнiка i бачыць iх па-свойму. Iдэальны варыянт, гэта калi чалавек i пiша, i малое сам, – гэта так званая аўтарская кнiга. Яна становiцца зараз у свеце вельмi папулярнай" [3, с. 57].

Актуальнасць тэмы абумоўлена адсутнасцю навуковых работ, прысвечаных феномену аўтарскай кнiгi ў Беларусi. Мэта артыкула – ахарактарызаваць асаблiвасцi аўтарскiх выданняў, выпушчаных беларускiмi выдавецтвамi. Аб'ектам даследавання сталi выданнi з 2010 па 2016 гады выпуску, у якiх аўтарам тэксту i iлюстрацый з'яўляецца адзiн чалавек.

Паняцце "аўтарская кнiга" яшчэ не атрымала актывнага распаўсюджвання сярод спецыялістаў кнiгавыдавецкай дзейнасцi i фiлалагаў. Яно было ўведзена ў навуковы зварот Д. Герасiмавай, якая ў 2002 г. абаранiла дысертацыю па тэме "Творчыя праблемы i спецыфіка мастацка-графiчнага жанру дзiцячай «аўтарскай» кнiгi". У гэтай працы было абгрунтавана, што кнiга, якую пiша i iлюструе адзiн чалавек, з'яўляецца самастойным мастацка-графiчным жанрам. У ёй немагчыма вызначыць, што займае першасныя пазiцыi – тэкст ці малюнак, таму што яны ўзаемазвязаны, узаемаабумоўлены i часта амяняюць адно другое, спалучаюцца рознымi мастацкiмi спосабамi.

Сусветная гiсторыя аўтарскай кнiгi ўжо дастаткова насычаная. Першым звычайна называюць iмя Уiльям Блэйка, брытанскага мастака i паэта, які ў эпоху ператварэння выдання кнiг у iндустрыйну iмкнуўся знайсцi максiмальную адпаведнасць мiж тэкстам, малюнкам i фарматам выдання. Ён лiчыў, што кожны чалавек "мае сваё ўласнае бачанне свету, адчуванне каштоўнасцi i структуру перакананняў" [2]. Станаўленне аўтарскай кнiгi абумоўлена i пастулатамi Стэфана Малармэ, які разглядаў працэс макетавання кнiгi як пашырэнне пiсьма, дзе кожная фраза займае адпаведнае месца ў архiтэктонiцы старонкi i ўсяго выдання. На гiсторыю аўтарскай кнiгi паўплываў i авангард, калi былі эксперыменты не толькi з вiзуальным, тэкстуальным, але i канструктыўным выглядам кнiгi.

Шыксўная калекцыя аўтарскай кнiгi ёсць у брытанскiм "The Centre for Artists' Books". Музей аўтарскай кнiгi з сярэдзiны 1990-х гг. дзейнiчае ў Лодзi (Польшча). У чэшскiм Брно ў Мараўскай галерэi таксама прадстаўлена багатая калекцыя такiх выданняў. У Расii штогод праводзiцца мiжнародны фестываль кнiгi мастакоў на базе Цэнтральнага дома мастака. Усё пералiчанае сведчыць аб сусветнай цікавасцi да феномена аўтарскай кнiгi.

Назвам прозвiшчы тых, хто зрабiў свой унёсак ва ўзбагачэнне гiсторыi аўтарскай кнiгi: Р. Кiплiнг, Л. Кэрал, Т. Янсан, А. Сент-Экзюперы, К. Чапек, Э. Сэтан-Томпсан, Э. Лiр, А. Бенуа, Т. Маўрына, Я. Чарушын, У. Суцееў, Г. Юдзiн i iнш. Англiйскi мастак Квенцiн Блэйк i нямецкая мастачка Бiнэт Шрэдэр былі ўзнагароджаны медалём Андэрсэна – гэта вельмi значная ўзнагарода ў галiне дзiцячай лiтаратуры. Амерыканскi аўтар i iлюстратар кнiг для дзiцей Джон Мут з'яўляецца ўладальнiкам прэміi Айзнера – самай ганаровай узнагароды ў галiне коміксаў i графiчных раманаў. Можна сказаць, што людзi, якiя валодаюць талентам

мастака і пісьменніка, дастаткова часта дасягаюць вяршынь у сваёй справе і заваёўваюць прызнанне чытачоў.

У беларускіх бібліятэках можна знайсці выданні маладых расійскіх аўтараў, якія самі выступаюць дызайнерамі сваіх кніг, – гэта Каця Мацюшкіна, Юрый Пяткевіч, Цімур Назімоў, Каця Акавітая, Станіслаў Львоўскі, Святлана Лаўрова, Дар’я Герасімава, Максім Куляшоў.

Беларускія выдавецтвы таксама радуюць нас цікавымі аўтарскімі выданнямі. За апошнія шэсць гадоў былі выпушчаны наступныя кнігі:

- “Жыве на свеце шчасце: казкі для дзяцей і дарослых”. Вольга Караткевіч (Адукацыя і выхаванне, 2010);
- “История про кошечку с сумочкой”. Дар’я Гайдукевіч (Паліграфкамбінат імя Я. Коласа, 2011);
- “Адваротны бок люстра: прыгодніцка-фантастычны раман”. Ксенія Шталенкова (Логвінаў, 2012; Мастацкая літаратура, 2016);
- “Дзіцячая заМова”. Глеб Лабадзенка (2013; 2015);
- “Турба-Элік і яго сябры”. Элеанора Ляхновіч (электроннае выданне; 2013);
- “Пэтсан і Фіндус святкуюць Каляды”. Свэн Нурдквіст (пераклад са шведскай Надзеі Кандрусевіч; Кнігазбор, 2016);
- “Блінны торт”. Свэн Нурдквіст (пераклад са шведскай Надзеі Кандрусевіч; Кнігазбор, 2016);
- “Віта Белая Крэска”. Сара Лундберг (Кнігазбор, 2014);
- “Віта Белая Крэска і Эйвінд”. Сара Лундберг (Кнігазбор, 2014).
- “Калодзеж у жыцце”. А.А. Марачкін (Логвінаў, 2013);
- “Цуды смеху: байкі”. Н.А. Пахамоніч (Каўчэг, 2015).

Большасць з гэтых кніг у першую чаргу адрасавана дзецям, пра арыентацыю аўтара на дзяцей гаворыцца ў нататцы ці прадмове або на гэта “намякае” лагатып. Усе названыя перакладныя выданні выйшлі ў падсерыі “Каляровы ровар”, якую ў 2013 г. заснаваў Саюз беларускіх пісьменнікаў. Лагатып падсерыі ўяўляе сабой усмешліваю жывёлу на веласіпедзе, якая аддалена нагадвае каня з крыламі (Пегас?), зверху і знізу – надпіс “Каляровы ровар”. Усё гэта заключана ў круг і выглядае нерэалістычна, “мульцяшна”, магчыма, для дзіцячай серыі такі падыход апраўданы.

З усіх пералічаных кніг самай арыгінальнай з’яўляецца кніга Глеба Лабадзенкі “Дзіцячая заМова”, дзе аўтар у графічнай форме тлумачыць складаныя (на яго думку) моманты беларускай лексікі. Тлумачыцца розніца між значэннямі слоў “цяпер” і “зараз”, “сабе” і “сябе”, “табе” і “цябе”, “стул”, “крэсла” і “фатэль”, “дыван” і “канапа”, “гаспадарка” і “гаспадыня”, “елка”, “ёлка” і “ялінка”, “нядзеля” і “тыдзень”, “мытня” і “лазня”... Усяго 120 малюнкаў – простых, нават прымітыўных па тэхніцы выканання. Напрыклад, фігуркі хлопчыка і дзяўчынкі даюцца ў выглядзе трохкутнікаў вяршынямі ўніз і ўверх. “Простасць малюнкаў – не адмысловы стыль, а вяршыня мастацкіх здольнасцей аўтара”, – прызнаецца Г. Лабадзенка.

Кніга выпушчана ў выглядзе нататніка на спружыне. Як патлумачыў сам аўтар у “Кароткай прадмове”, “каб можна было лёгка выдзерці з яе аркуш з тым, што ўвесь час блытаецца – і павесіць на сценку, каб запамінаць. Або адправіць поштаю сябру. Або прэзентаваць сяброўцы”.

У прадмове Г. Лабадзенка тлумачыць і сэнс назвы кнігі. “«Дзіцячая», бо малюнкi простыя, як у дзяцей. А яшчэ таму, што дзейныя асобы – дзеці: хлопчык і дзяўчынка. Ну і ўрэшце таму, што малюнкi закліканыя вучыць дзетак пазбягаць памылак у мове. «ЗаМова» – бо тут і «мова», і «за мову», і «замова» – як абярэг, і «замова» як просьба намаляваць нешта...”

У выданні шмат гумару. Напрыклад, на малюнку, дзе тлумачыцца розніца паміж боханам і буханкай, дзяўчынцы прыпісана фраза “Дайце бохан «нарачанскага» і буханку «траецкага». А хлопчык побач каменціруе: «А хто кажа “буханка” – той шмат бухае»”.

Такім чынам, “Дзіцячая заМова” Глеба Лабадзенкі – сапраўды аўтарскае арыгінальнае выданне, прасякнутае гумарам і іроніяй і ў роўнай ступені адрасаванае дзецям і дарослым.

Усе іншыя выданні, акрамя кніг К. Шталенковай і С. Нурдквіста, таксама вызначаюцца простымі малюнкамі, як быццам зробленымі дзіцячай рукой. Пры гэтым тэхнікі выканання і аб’ём ілюстрацый у кнігах розныя. Выданні В. Караткевіч і Д. Гайдукевіч утрымліваюць каляровыя алоўкавыя малюнкi, прычым у першай кнізе яны ў большай ступені адлюстроўваюць галоўныя вобразы і агульны настрой твора, а ў другой – сюжэт.

Кнігі С. Лундберг адрозніваюцца насычаным колерам, выяўленчая частка зместу дамінуе над тэкставай. Тэкст як бы ўключаецца ў малюнкi, дапаўняе іх. Чытачы могуць прасачыць за ходам працы Віты, якая малое на дарогах белыя крэскі, ацаніць эмоцыі на тварах герояў і сілу ветру, які нечакана перапыніў знаёмства Віты і Эйвінда. Афармленне выдання прадугледжвае, што кнігу трэба паварочваць, каб прачытаць. Сказы напісаны на фарбе, якая расцякаецца па траве, на аблоках ці проста на каляровай заліўцы. Іншым разам тэкст даецца, як у коміксах: словы заключаны ў авалы побач з тым, каму яны належаць. У арыгінальнасці аўтару не адмовіш, хаця ў некаторых выпадках тэкст візуальна ўспрымаецца цяжка.

Выданні К. Шталенковай і С. Нурдквіста характарызуюцца іншай стылістыкай афармлення. “Адваротны бок люстра” – гэта твор, які не патрабуе абавязковай наяўнасці ілюстрацый, таму малюнкi ў выданні нешматлікія, толькі на вокладцы і шматлікіх тытулах, чорна-белыя, графічныя, з вялікай колькасцю дэталей, сімвалічныя.

Кнігі С. Нурдквіста вызначаюцца павялічаным фарматам, яны вельмі эстэтычныя, каляровыя, але не перанасычаныя колерам. Малюнкi хаця і выкананы ў гумарыстычнай манеры, аднак не ў стылі “наіў”. Яны сюжэтныя, з такой вялікай колькасцю дакладна прапісаных дэталей, што кожную старонку можна разглядаць па некалькі хвілін. На адной старонцы размяшчаюцца розныя “кадры” з пэўнага эпизоду. Напрыклад, на старонцы, дзе апісваецца, як Пэтсан шукаў муку, намаляваны чатыры такія “кадры” – Пэтсан шукае муку сярод вопраткі, у куханнай шафе знізу, у гаспадарчай шафе зверху, у пліце, і паўсюль безвынікова. Пры гэтым Фіндус у зялёных паласатых шортах на адной лямцы сядзіць на сталі сярод падрыхтаваных для выпякання бліноў прадуктаў і аблізвае лыжку.

На кожнай старонцы ёсць забаўляльныя нязначныя моманты, якія не адразу заўважаеш: курыца размаўляе з мышшу, на вярхоўцы вісіць адна шкарпэтка, дзве курыцы на насілках выносяць разбітае яйка... І самі гісторыі пра старога Пэтсана і яго коціка Фіндуса цікавыя, прасякнутыя тонкім гумарам, прынясуць задавальненне і дзецям, і іх бацькам.

У цэлым трэба адзначыць, што сёння мы маем невялікую колькасць аўтарскіх кніг беларускай вытворчасці. Кнігі айчынных аўтараў дэманструюць у першую чаргу пісьменніцкае майстэрства іх стваральнікаў. Выданняў, якія б моцна ўражвалі сваім эстэтычным афармленнем, за апошнія шэсць гадоў не выпускалася. Вылучаецца толькі “Дзіцячая заМова” Г. Лабадзенкі, якая набліжаецца да інфаграфікі.

Аўтарскія кнігі шведскіх пісьменнікаў, якія прапануюць нашы выдавецтвы, наадварот, у першую чаргу звяртаюць на сябе ўвагу афармленнем, складанымі суадносінамі тэксту і ілюстрацый, дасканалай прадуманасцю фармату, шрыфтавога афармлення. Свэн Нурдквіст і Сара Лундберг – вядомыя ілюстратары, беларускія ж аўтарскія выданні рэдка ствараюцца прафесійнымі ілюстратарамі, малюнкі звычайна не з’яўляюцца неад’емнай часткай зместу, а выконваюць падпарадкавальную функцыю.

Літаратура

1. Герасимова, Д. С. Авторская книга – лучший вариант / Д. С. Герасимова // Библиотека в школе. – 2003. – № 11. – С. 54–58.
2. Скиба, Н. Авторская книга как художественный раритет нонконформизма / Н. Скиба // Art Ukraine [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : http://artukraine.com.ua/a/avtor_kniga-kak-hudozhestvennyy-raritet-nonkonformizma. – Дата доступу : 12.05.2016.